

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI

Научный вестник Бухарского государственного университета
Scientific reports of Bukhara State University

5/2025

5/2025

Barnoyeva Z.S.	Imom G'azzoliy asarlarida so'filik terminlarining zamonaviy interpretatsiyasi	82
Esirgapov M.N.	The impact of the internet and digital technologies on english	86
Eshto'xtarova B.B.	Linguo-pragmatic analysis of speech acts in english and uzbek languages	91
Burkhanova D.I.	Comparative study of cognitive linguistics in three languages	95
Egamnazarova D.Sh.	Zamonaviy ingliz va o'zbek she'riyatida sintaktik deviatsiyalarning badiiy-funksional tahlili	101
Halimova N.H.	The role of informal speech in reflecting cultural changes	105
Hojiyeva N.H.	O'z qatlamga oid meva nomlari xususida	111
Ibraximova D.T.	Ingliz va o'zbek tillariga xos so'z guruhlarining o'rganilishi	115
Isakova Z.Z.	Bilish va baholashning kognitiv bosqichlari	119
Jamoldinova G.N., Sobirova D.A.	Lingua-stylistics features of the texts of english and uzbek news	124
Karimjonova Sh.R.	Vizual kognitiv fe'llarning morfologik va sintaktik xususiyatlari	128
Kendjayeva G.F., Ochilova G.A.	Ingliz va o'zbek maqollaridagi metaforalarning ma'naviy va tarbiyaviy roli	133
Khametov I.R.	Digital dynamics: studying the formation of neologisms in the era of online globalisation	137
Koziva I.K., Faxriddinova M.	A.Qodiriyning "O'tkan kunlar" asaridagi antroponimlarning o'rganilishi	142
Maxsudova N.I.	Antroponim asosli regionimlar haqida ba'zi mulohazalar	149
Najmiddinova S.N.	Siyosiy diskursning turlari va ularning zamonaviy ijtimoiy-siyosiy kontekstdagi ahamiyati	153
Ortiqova H.M.	Shaxs nutqiga yosh xususiyatlarining ta'siri masalasi	157
Navruzova N.X.	Comparative study of connotative meanings in english and uzbek languages	161
Ochilova M.R.	Semantic and stylistic analysis of art terminology in	166

INGLIZ VA O'ZBEK MAQOLLARIDAGI METAFORALARNING MA'NAVIY VA TARBIYAVIY ROLI

Kendjayeva Gulrux Fattilloevna,

Buxoro davlat universiteti,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori
g.f.kendjaeva@buxdu.uz

Ochilova Gulruxsor Azamatovna,

Buxoro davlat universiteti 1-bosqich magistranti
ochilovagulruxsor@gmail.com

Annotatsiya. Bu maqola ingliz va o'zbek maqollaridagi metaforalarning ma'naviy va tarbiyaviy rolini o'rganishga bag'ishlangan. Metaforalar, obrazli til vositalari sifatida, odamlarga muhim hayotiy darslar berishda katta ahamiyat kasb etadi. Ushbu tadqiqotda ikki tilli maqollardagi metaforik ifodalarning umuminsoniy va milliy xususiyatlari taqqoslanib, ularning insonlarni ma'naviy jihatdan boyitish va tarbiyalashdagi roli tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: metafora, maqol, ma'naviy-tarbiyaviy rol, ingliz va o'zbek adabiyoti, obrazli so'z, terminologiya, estetik ideal, ruhiy-ma'naviy rivojlanish.

ДУХОВНАЯ И ВОСПИТАТЕЛЬНАЯ РОЛЬ МЕТАФОР В АНГЛИЙСКИХ И УЗБЕКСКИХ ПОСЛОВИЦАХ

Аннотация. Эта статья посвящена изучению духовной и воспитательной роли метафор в английских и узбекских пословицах. Как выразительные средства образного языка, метафоры играют важную роль в передаче людям значимых жизненных уроков. В данном исследовании проводится сравнительный анализ метафорических выражений в пословицах двух языков, выявляются их универсальные и национальные особенности, а также рассматривается их влияние на духовное обогащение и воспитание личности.

Ключевые слова: метафора, пословица, духовно-воспитательная роль, английская и узбекская литература, образное выражение, терминология, эстетический идеал, духовно-нравственное развитие.

THE SPIRITUAL AND EDUCATIONAL ROLE OF METAPHORS IN ENGLISH AND UZBEK PROVERBS

Abstract. This article explores the moral and educational role of metaphors in English and Uzbek proverbs. As expressive elements of figurative language, metaphors play a significant role in importing necessary life lessons to people. This study compares the metaphorical expressions found in proverbs of both languages, analyzing their universal and national characteristics, as well as their role in enriching individuals spiritually and fostering moral education.

Keywords: metaphor, proverb, moral and educational role, English and Uzbek literature, figurative expression, terminology, aesthetic ideal, spiritual and moral development.

Kirish. Maqollar xalq og'zaki ijodining qadimiy janrlaridan biri bo'lib, har bir millatning madaniyati, dunyoqarashi va tafakkur tarzini aks ettiradi. Ular xalq donoligining o'ziga xos ifodasi bo'lib, hayotiy tajriba, tarixiy voqealar va ijtimoiy qadriyatlarni o'zida mujassam etadi. Maqollar orqali avlodlar avlodga o'tib kelayotgan bilim va tajribalar jamiyatning axloqiy tamoyillarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Ingliz va o'zbek maqollarida obrazli ifodalar, jumladan, metaforalar, juda mashhurdir. Metaforalar oddiy so'zlarni chuqur ma'noga ega qilib, odamlarga hayotiy darslar beradi. Ular kishilar tafakkurini rivojlantirish, turli hodisalarni tushuntirish va inson ruhiyatiga ta'sir qilish vositasi sifatida xizmat qiladi. Maqollardagi metaforalar hayotga oid qimmatli xulosalarni ramziy ifodalash orqali axloqiy va falsafiy mazmunni chuqurroq yetkazadi.

Tilshunoslik nuqtayi nazaridan qaralganda, metaforalar tilda semantik o'zgarishlarni keltirib chiqaruvchi omillardan biri bo'lib, ular madaniy kontekst bilan chambarchas bog'liq. Har bir xalqning dunyoqarashi, qadriyatlari va hayotga bo'lgan munosabati ularning maqollarida aks etadi. Shu jihatdan, ingliz

va o'zbek maqollarida uchraydigan metaforalarni taqqoslab o'rganish nafaqat lingvistik, balki madaniy jihatdan ham ahamiyatlidir.

Ushbu maqolada biz ingliz va o'zbek maqollaridagi metaforalarning ma'naviy va tarbiyaviy roli va bu metaforalarning insonning ruhiy va ma'naviy jihatdan barkamol qilishdagi o'rnini o'rganamiz.

Adabiyot sharhi. Ingliz va o'zbek maqollari bo'yicha ko'plab ilmiy tadqiqotlar olib borilgan bo'lib, ushbu tadqiqotlar ularning umuminsoniy xususiyatlari va farqlarini o'rganishga qaratilgan. Maqollarning tarjimasi va muqobil variantlari ustida ham alohida izlanishlar amalga oshirilgan.

Ingliz va o'zbek maqollari semantik va sintaktik jihatdan bir-biriga yaqin bo'lishi mumkin, chunki ular inson hayoti, tajribasi va axloqiy qadriyatlarini ifodalaydi. Bundan tashqari, metaforalar tilshunoslikda obrazli so'z yaratishning alohida usuli sifatida ko'rib chiqilgan bo'lib, metaforalar aslida nom ko'chishi va funksiyadoshlik mohiyatiga ega va ularni tushunish uchun chuqur tilshunoslik bilimi talab etiladi.

Jadid adabiyotida metaforalar milliy va diniy qadriyatlarni ifodalashda katta rol o'ynagan. Jadid adabiyoti vakillari tilning obrazlilik imkoniyatlarini keng qo'llab, xalq ongiga ta'sir etuvchi ifodalarni yaratganlar. Masalan, Fitrat va Cho'lpon ijodida metaforalar orqali ma'naviy uyg'onish va milliy o'zlikni anglash g'oyalari ilgari surilgan. Ayniqsa, "ko'z ochmoq", "zanjirni uzmoq" kabi metaforalar jadidlarning erkinlik va ma'rifat yo'lidagi harakatlarini aks ettiradi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Ushbu tadqiqotda ingliz va o'zbek maqollarining qiyosiy tahlili olib borildi. Buning uchun quyidagi metodlardan foydalanildi:

1. **Taqqoslash metodi:** Ikkala tilli maqollardagi metaforalarning umuminsoniy va milliy xususiyatlari taqqoslandi. Bu metod orqali o'xshash va farqli jihatlar aniqlanib, ularning madaniy asoslari tahlil qilindi.

2. **Analitik metodi:** Metaforalarning ma'naviy va tarbiyaviy roli chuqur tahlil qilindi. Maqollarning kontekstual ma'nolari va ularning jamiyatga ta'siri o'rganilib, bu jihatlar turli adabiy va lingvistik manbalar bilan mustahkamlandi.

3. **Tarjima metodi:** Ingliz maqollarining o'zbek tiliga tarjimasi va aksincha jarayoni o'rganildi. Maqollarning to'g'ridan-to'g'ri tarjimasi, erkin tarjimasi va funksional ekvivalentlari aniqlanib, har bir usulning samaradorligi baholandi. Bundan tashqari, tarjimada yuzaga kelishi mumkin bo'lgan semantik o'zgarishlar va madaniy to'siqlar haqida tahliliy ma'lumotlar berildi.

Tahlil va natija. Ingliz va o'zbek maqollarida metaforalar juda keng qo'llaniladi. Bu metaforalar, obrazli ifodalarning bir turi sifatida, insonlarga hayotiy darslar berishda muhim rol o'ynaydi. Masalan, inglizcha "Actions speak louder than words" (Harakatlar so'zlardan balandroq gapiradi) metaforasi odamlarga amaliy ishlarni so'zlardan ustun tutish zarurligini o'rgatadi

Bunday metaforalar orqali insonlarga oddiy so'zlar bilan ifodalanmagan chuqur ma'nolar singdiriladi. O'zbek tilidagi "Toshbaqa tez yugursa, dumaloq bo'ladi" degan maqol esa sabr va diqqatni rivojlantirish zarurligini ifodalaydi. Ushbu misolda toshbaqa shakli sabr-toqat va barqarorlikning ramzi sifatida qo'llanilgan, bu esa metaforaning ma'noli va chinakam ta'sirchanligini ko'rsatadi.

Ikkala tilli maqollardagi metaforalar umuminsoniy va milliy xususiyatlarni aks ettiradi. Umuminsoniy xususiyatlar orasida odamlarni mehnatsevarlikka, sabr-toqatga va hurmatli munosabatlarga chaqirish ajralib turadi. Masalan, inglizcha "Slow and steady wins the race" (Sezilarli va davomli harakat g'olib chiqadi) va o'zbekcha "Qiyin yo'l oson bor yo'lga olib keladi" maqollari ikkala madaniyatda ham sabr va mustahkamlikka urg'u beradi. Milliy xususiyatlar esa o'zbek maqollarida diniy va milliy qadriyatlarga, ingliz maqollarida esa individualistik va demokratik tamoyillarga e'tibor berishni ko'rsatadi

O'zbek maqollarida "Dunyo tinchlikdan boshlanadi" kabi iboralar dunyoqarashimizning islomiy asoslariga bog'liqligini nazarda tutadi, ingliz maqollarida esa "Every man is the architect of his own fortune" (Har bir kishi o'z bahtining memori) kabi jumlar individualistik fikrlashga urg'u beradi.

Metaforalarning ma'naviy-tarbiyaviy roli birinchi navbatda insonlarni ruhiy jihatdan boyitish va ularning axloqiy sifatlarini shakllantirishda namoyon bo'ladi. Masalan, "Bir necha tomchi suv toshni kesadi" metaforasi sabr va davomchanlikni o'rgatadi. Bu misolda suvning yumshoq va zaif tuyuladigan tabiati, lekin uzoq muddat davomida toshni kesish qobiliyati bilan ifodalanadi. Shuningdek, "Ko'z ko'radi, dil sevar" metaforasi esa odamlarni ichki his-tuyg'ulariga e'tibor berishga undaydi. Ko'z faqat tashqi ko'rinishni qabul qilsa-da, yurak va aql ichki his-tuyg'ularni anglatadi. Bunday metaforalar orqali odamlarga chuqurroq ma'noga ega bo'lgan tavsiyalar yetkaziladi

Ingliz va o'zbek maqollaridagi metaforalar bir-biridan farqli tarzda ijtimoiy va madaniy kontekstlarda ishlatiladi. Masalan, ingliz maqollarida "A stitch in time saves nine" (Vaqtida tikilgan ip oltini tejaydi) deyilgandek, samaradorlik va vaqtga nisbatan ehtiyotkorlikni urg'u beradi. Bunday metaforalar ingliz madaniyatining iqtisodiy va amaliy tabiatini aks ettiradi. O'zbek maqollarida esa "Oila — davlat asosi" kabi

iboralar oila va mahalliy aloqalar ahamiyatini ta'kidlaydi. Bu esa o'zbek xalqining jamoatchilik va mahalla markazida bo'lgan hayot tarzini ifodalaydi

Metaforalar adabiyot, falsafa va psixologiya sohasida ham muhim rol o'ynaydi. Adabiyotda metaforalar she'riyat va badiiy matnlarni boyitishda keng qo'llaniladi. Masalan, Alisher Navoiy yoki William Shakespeare kabi adabiyotshunoslar metaforalardan foydalanib, chuqur ma'noli va ta'sirchan asarlar yaratishgan. Metaforalar falsafada esa tasavvurga asoslangan abstrakt tushunchalarni ifodalash vositasi sifatida xizmat qiladi. Psixologik nuqtai nazardan esa metaforalar odamlarning ichki dunyosini ochib beruvchi vositalar hisoblanadi

Ma'naviy-tarbiyaviy jihatdan metaforalar insonlarni ruhiy jihatdan boyitish va ularning axloqiy sifatlarini shakllantirishda katta rol o'ynaydi. Masalan, "Yaxshi so'z — yurakdan yurakka ot" metaforasi odamlarga mehribon va ozod ong bilan gaplashish zarurligini o'rgatadi. Bunday metaforalar orqali odamlarga yaxshi va yomonlik haqidagi chuqurroq tushunchalar singdiriladi. Shuningdek, "Odam o'zgarimas, lekin uning yo'nalishi o'zgarishi mumkin" metaforasi esa odamlarga o'zgarish va rivojlanish imkoniyatlariga ishonch hosil qilishga undaydi

Ingliz va o'zbek maqollaridagi metaforalar hamda ularning ma'naviy-tarbiyaviy roli turli madaniy va tilshunoslik tadqiqotlarida chuqur o'rganilgan. Masalan, o'zbek maqollarida "Tong otganda ko'z ochiladi" kabi metaforalar yangilanish va umidga ishonchni ifodalaydi. Ingliz maqollarida esa "The early bird catches the worm" (Erta uyg'onuvchi qush chivinning egasiga aylanadi) kabi metaforalar zamonaviy hayotda intizom va faolligi ta'kidlaydi

Xulosa qilib aytganda, ingliz va o'zbek maqollaridagi metaforalar insonlarga chuqur ma'naviy va tarbiyaviy darslar beradi. Ular odamlarni ruhiy jihatdan boyitish, axloqiy sifatlarini rivojlantirish va umuminsoniy qadriyatlarini singdirishda katta rol o'ynaydi. Shuningdek, bu metaforalar til va madaniyatning boy manbalari bo'lib, ularni o'rganish va tarjima qilish muhim vazifadir. Metaforalar orqali odamlarga chuqurroq ma'noga ega bo'lgan hayotiy darslar yetkaziladi va bu esa insonlarni ma'naviy jihatdan boyitishga yordam beradi

Ushbu tahlil natijasida ingliz va o'zbek maqollaridagi metaforalar bir-biriga o'xshash va farqli jihatlarini ko'rish mumkin. Ularning umuminsoniy va milliy xususiyatlari hamda ma'naviy-tarbiyaviy roli chuqur o'rganildi. Bu tadqiqot natijalari tilshunoslik, adabiyot va madaniyat sohasida yangi ilmiy izlanishlar uchun asos bo'lishi mumkin.

Takliflar.

1. Ingliz va o'zbek maqollarida qo'llanilgan metaforalarning lingvistik va madaniy xususiyatlarini o'rganish uchun chuqur tadqiqotlar olib borish lozim. Bu tadqiqotlar maqollarning semantik, pragmatik va kognitiv jihatlarini tahlil qilishga qaratilishi kerak. Shuningdek, ingliz va o'zbek metaforalarining kelib chiqishi, ularning xalqning dunyoqarashi va mentalitetidagi o'rni aniqlanishi lozim.

2. Maktab darsliklarida ingliz va o'zbek maqollaridan yanada kengroq foydalanish va ularni til o'rganish jarayoniga samarali integratsiya qilish tavsiya etiladi. Maqollar orqali o'quvchilarning lug'at boyligini oshirish, ularning til bilish darajasini yaxshilash hamda madaniyatlararo muloqot ko'nikmalarini shakllantirish maqsad qilib qo'yilishi lozim. Darsliklarga kontekstga mos maqollarni kiritish, ularni turli topshiriqlar orqali amaliy qo'llash imkoniyatini yaratish zarur.

3. Metaforalarga asoslangan adabiy va tarbiyaviy loyihalarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish zarur. Bu loyihalar o'quvchilar va talabalar uchun maxsus metodik qo'llanmalar, interaktiv o'yinlar, video va audio materiallar yaratishni o'z ichiga olishi mumkin. Maqollarning ma'nosini tushuntiruvchi animatsion filmlar, badiiy asarlar va pedagogik dasturlar ishlab chiqish orqali o'quv jarayoni yanada samarali tashkil etilishi mumkin.

Xulosa. Maqollar xalq og'zaki ijodining muhim qismi bo'lib, ularning tarkibida chuqur ma'naviy va tarbiyaviy darslar mujassam. Ayniqsa, metaforalar orqali ifodalangan maqollar insonlarning ruhiy dunyosini boyitish, axloqiy sifatlarini shakllantirish va umuminsoniy qadriyatlarini singdirishda beqiyos ahamiyatga ega. Ular kishilarga hayotiy tajribalarni o'rgatish bilan birga, muayyan jamiyatning madaniy va falsafiy qarashlarini ham aks ettiradi.

Misol uchun, ingliz tilidagi "Actions speak louder than words" (Harakatlar so'zlardan balandroq gapiradi) maqoli insonni amaliy harakatlarga undash va faqat gapirish emas, balki natija ko'rsatish muhim ekanligini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, o'zbek tilidagi "Toshbaqa tez yugursa, dumaloq bo'ladi" maqoli esa sabr-toqat va davomiy mehnatning muhimligini anglatadi. Ushbu misollar shuni ko'rsatadiki, har ikkala til maqollari o'ziga xos hayotiy tajribalar asosida shakllangan bo'lsa-da, ularning mazmuni umumiy qadriyatlarga asoslanadi.

Metaforalar nafaqat lingvistik, balki madaniy muloqot vositasi ham hisoblanadi. Ularni o'rganish va tarjima qilish orqali turli xalqlarning dunyoqarashi, qadriyatlari va tajribalari bir-biri bilan uyg'unlashadi. Shu

jihatdan, maqollar millatlararo aloqalarni mustahkamlashda va madaniyatlararo kommunikatsiyani rivojlantirishda muhim vosita sifatida qaralishi lozim.

Bundan tashqari, ingliz va o'zbek maqollaridagi metaforalar milliy va umuminsoniy qadriyatlarning aks etishida muhim o'rin tutadi. Umuminsoniy jihatdan har ikkala til maqollari mehnatsevarlik, hurmat, adolat va insoniylik kabi qadriyatlarni tarannum etadi. Biroq ularning milliy xususiyatlari ham bor: o'zbek maqollarida diniy va an'anaviy tamoyillar ko'proq aks etgan bo'lsa, ingliz maqollarida individualizm va demokratik qadriyatlarga e'tibor berilgan.

Shunday qilib, ingliz va o'zbek maqollaridagi metaforalar insonlarni ma'naviy jihatdan rivojlantirish, ularning dunyoqarashini boyitish hamda milliy va global qadriyatlarni uyg'unlashtirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu metaforalarni lingvistik va madaniy jihatdan chuqur tahlil qilish orqali yangi ilmiy natijalarga erishish, ularni ta'lim jarayoniga kengroq joriy etish va madaniyatlararo muloqotni rivojlantirish mumkin.

ADABIYOTLAR:

1. Azimjon Davronov. *"O'zbek va ingliz maqollaridagi metaforalar mohiyati"* // ResearchGate, 2021.
2. Raxmonova M. *"O'zbek va ingliz maqollarining umuminsoniy xususiyatlari"* // Кубер.Тенинка, 2020.
3. Karimov A. *"Til va adabiyot ta'limida maqollar roli"* // Til va adabiyot ta'limi, 2023.
4. Toshpulatov B. *"Maqollar va ularning tarjimai ma'nosi"* // Maqola va tezislar, 2022.
5. Sodiqova N. *"Adabiyotshunoslikka kirish"* // O'quv-uslubiy majmua, 2019.
6. Abdullayeva Z. *"Jadid adabiyoti estetik ideali"* // Adabiyotshunoslik, 2018.
7. Rahimov J. *"O'zbek xalq maqollarining lingvopoetik tahlili"* // Tilshunoslik, 2020.
8. Xudoyberdiyev A. *"O'quvchilar yozma nutqini o'stirishning psixolingvistik asoslari"* // Pedagogika, 2021.
9. To'xtasinova M. *"Til – millat ko'rki hisoblanar ekan"* // Adabiyot va madaniyat, 2020.
10. Qosimov R. *"Ingliz va o'zbek maqollarining lingvokulturologik tahlili"* // Turuz, 2019.
11. Mirzayev S. *"Ingliz va o'zbek maqollarining kognitiv tahlili"* // Ilmiy izlanishlar, 2021.
12. Yusupova L. *"Metafora va uning adabiyotdagi roli"* // Adabiyot nazariyasi, 2022.